

Roel van Duijn: 'Verraad'. De driehoek van een verzetsechtbaar en een SD-agent. Aspekt, 236 blz. € 18,95

Het gezin Reef met dochter Josti in de jaren vijftig.

'We zwegen liever over dit onderwerp'

De thematiek van 'Verraad' doet meteen denken aan de speelfilm 'Zwartboek' van Paul Verhoeven, die weer gebaseerd is op het leven van verzetsstrijder Esmée van Eeghen. In opdracht van het verzet moest zij aanpappen met de SD en werd ze verliefd op een Duitse officier, Hans Schmälzlein. Uiteindelijk werd zij door het verzet én door de Duitsers niet meer vertrouwd. Zij werd in 1944 door een Duits executiecommando geliquideerd.

Ismeë Tames, directeur Onderzoek van het Niod, vindt 'Verraad' een bijzonder boek met een thematiek die maar zelden op serieuze wijze wordt uitgediept. "Het gaat om moeilijke en gevoelige materie die Van Duijn wel van heel dichtbij behandelt. Ook is hij erin geslaagd om een vocabulaire te vinden om dit te beschrijven." In de drie à vier decennia na de oorlog gingen historici met een grote boog om dit onderwerp heen. "We vonden dat zo ingewikkeld en moeilijk dat we daar liever over zwegen", zegt Tames. "Dit boek van Van Duijn zet aan tot denken over verraad en verzet: wat decennia lang is opgevat als verraad, kunnen we nu zien als verzet door een moedige vrouw."

verzetsheldin!

Toen Herman ruim een jaar in Vught zat kon hij zijn ogen niet geloven. Als in een droom zag hij Leen in gezelschap van een paar hoge SS-mannen lopen in zijn werkplaats van het Philips Kommando. Hoe kon dat? Wat had het te betekenen?

Het is een feit dat er op de ochtend van 28 april 1944 iemand in de gereedschapsmakerij van het Philips Kommando verscheen en zeven nummers afriep. Nummer 1810 was *entlassen*. Niet alleen hij, maar ook zijn kameraden, die nooit geweten hebben aan wie zij hun bevrijding te danken hadden.

Voor een 'communistische saboteur', die een aanslag op een militair object had gepleegd, is hij verrassend snel vrijgelaten. In principe zaten deze verzetsmensen die in *langfristige Schutzhaft* waren, er de hele oorlog, als ze het al overleefden. Een paar maanden later zijn in Vught 23 medewerkers van het illegale *Trouw* geëxecuteerd.

Een toelichting op zijn vrijlating heeft nummer 1810 nooit gekregen. Grote kans dat deze bevrijding zijn leven heeft gered, want een maandje later moest een groot aantal ex-lotgenoten van het Philips Kommando naar Dachau.

In de roes van omhelzingen en bloemen bleven de vragen. "Hoe heb jij mij toch uit dat kamp gekregen, wat deed jij daar met die moffen?"

Fluisterend antwoordde ze: "Belof je me dat je het aan niemand zegt? Door een goed contact met een goede Duitser."

"Goede Duitser zeg je? Ik had nog liever in het kamp willen blijven dan op zó'n manier te worden bevrijd."

Bevrijd. Maar gevangen in weezin tegen de manier waarop. Op overvalsmomenten stakte zijn overgave aan het nieuwe geluk en hij méende zijn verwijt dat zij hem beter helemaal

'De heer K. Hofmann heeft zich als SD-agent zeer human gedragen en verschillende SD-slachtoffers voor veroordeling tot de dood behoed'

niet had kunnen bevrijden, dan op deze manier. Dat hij dan liever dood wilde.

Hij probeerde het verraad te slikken. Kon een vijand uiteindelijk hun vriend zijn? Onvoorstelbaar. Zijn bevrijding had hij zich voorgesteld als het geslaagde gevolg van een heldhaftige opstand van Nederlandse arbeiders en boeren. En nu was het een misselijkmakende streek van zijn eigen vrouw geweest. Hoe verwarrend was het dat zijn bevrijdster, zijn geliefde, ook zijn kwelgeest was: die het met de vijand gehouden had. Dit overspel van Leen was puur verraad. Fout! Waarom had ze het niet overgelaten aan het geallieerde leger of een knokploeg? Oorlog is mannenzaak.

Herman en Leen meden het beschamende onderwerp, maar er gingen geruchten. Sommigen van het Twentse verzet beschuldigden Leen van verraad. Hadden ook andere gevangenen haar gezien toen zij in Vught was met

de SS'ers? En hadden anderen haar mogelijk in gezelschap van Hofmann gezien, in Hengelo? Enkele verzetslieden vonden dat Leen gefusilleerd moest worden. Als straf voor haar omgang met een Duitse militair. Uit angst zijn Herman en Leen niet meteen weer in Hengelo gaan wonen.

Moffenhoer

Het is zeker dat Leen met haar moedige relatie niet alleen een beslissende zet heeft gegeven aan de bevrijding van haar man, maar ook aan die zes groepsgenoten, die allemaal op dezelfde dag vrij zijn gekomen. Als de dood is Leen geweest. Bang om als moffenhoer op straat kaalgeschoren en met pek besmeurd te worden. Toch heeft ze het hem gelapt.

Mijn scepsis heeft door de bestudering van de archieven plaatsgemaakt voor grote bewondering. De Nederlandse autoriteiten hebben de geruchten over haar verradersrol gelukkig niet serieus genomen.

Herman en Leen trokken zich in 1946 vanuit Eindhoven terug in een zomerhuisje aan een riviertje bij Ommen. Daar is in 1946 hun dochter Josti, mijn ex, geboren. Herman en Leen hielden van elkaar, maar vergeven heeft Herman haar zijn bevrijding nooit, wat niet heeft bijgedragen aan de verwerking van zijn kamptrauma. Dom genoeg heeft ook oorlogspsychiater Jan Bastiaans Leen verweten dat zij hem zo verraderlijk bevrijd had. Voor Leen is het net zomin als voor Herman ooit echt vrede geworden. De Duitsers waren verslagen, maar de oorlog woedde in hun huwelijk voort.

Precies dertig jaar na zijn arrestatie heeft Herman, uitgeput door nachtmerries en wisselende emoties van afschuw en liefde, inderdaad voor de dood gekozen.

Leen heeft stank voor dank gekregen, mis-

kenning en verdenking. En ze moest daarover zwijgen als was ze fout geweest. Het lucht mij op dat ik haar geheim uitgegraven heb, omdat zij lange tijd een wolk boven mijn hoofd geweest is. Leen was een moedige bevrijdster, maar slachtoffer van ingebeeld verraad. Nu begrijp ik waarom zij soms een wat verbitterde indruk maakte.

Voor Herman was er de eer dat hij een verzetsman was geweest en voor zijn pijnlijke herinneringen aan de concentratiekampen bestond respect. Zij was slechts 'de vrouw van' geweest en over haar echte, belangrijke verzetsdaad durfde zij in het openbaar niet te spreken. Lekte die toch uit, zoals bij Bastiaans was gebeurd, dan volgde een pets op haar neus.

Het gevolg was gesmoord zwijgen, met wisselende gevoelens. Een schuldgevoel tegenover Herman, als zij met hem meedacht. Dan weer woede, als zij te ver met hem meegedacht had. Miskenning dat ze door hem niet geëerd werd om haar bevrijdingsdaad, haar heldinnenwerk. Terwijl toch háár verzetsdaad gelukt was en Hermans bom nooit ontploft was.

En dan ook nog een onbestemd verlangen naar Hofmann, omdat die haar wél begrepen had en ook haar, door Herman gehate, maat geweest was. Een succesvolle, maar tragische driehoeksverhouding. Haar ook zelfgekozen einde kwam in 1992.

Monument

Het zilvergrijze vrouwenbeeld naast de Kraton, dat als symbool van de Nederlandse vrouw in oorlogstijd uitzielt op de Arnhemse Rijn, is voor mij het monument voor Leen Reef-Weel. Ze redde wat te redden viel, deze verzetsheldin, die dat niet mocht wezen. Omdat in oorlogstijd de vijand zonder uitzondering vijand is en de vrouw slechts vrouw.